

МУЗЕЙНІ ЧИТАННЯ

Київ 2023

Міністерство культури
та інформаційної політики України
Національний музей історії України
Скарбниця Національного музею історії України

МУЗЕЙНІ ЧИТАННЯ

*Матеріали наукової конференції
«Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки»
21 листопада 2022 р.*

Київ 2023

УДК 93/94+902/4

С 69

Музейні читання. Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки». – Київ, Скарбниця Національного музею історії України – філія Національного музею історії України, 21 листопада 2022 р. – К.: ТОВ «Фенікс», 2023. – 292 с.

Редакційна колегія: Л. С. Клочко, Ю. Б. Полідович

Дизайн, верстка, макет: О.І. Заславська, А. Й. Заславський

Збірник «Музейні читання» містить матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки», яку щорічно (з 1993 р.) проводить Скарбниця Національного музею історії України (до 01.09.2021 Музей історичних коштовностей України) – філія Національного музею історії України. Автори статей – співробітники музеїв, науково-дослідних інститутів, університетів розглядають широке коло проблем збереження культурної спадщини, вивчення музейних колекцій та окремих пам'яток ювелірного мистецтва, його сучасних тенденцій розвитку, технологія художньої обробки металу та коштовного каміння, особливості творчості митців-ювелірів на різних хронологічних етапах історії України.

На обкладинці: Колт. Золото, перегородчаста емаль. Скарб, знайдений на городищі Княжа Гора поблизу м. Канева у 1896 р. Зібрання Скарбниці НМІУ. Фото Дмитра Клочка.

УДК 93/94+902/4

С 69

ISBN 978-966-2523-51-5

© Національний музей історії України, 2023

© Автори статей, 2023

ОЛЕНА ВАСИЛІВНА СТАРЧЕНКО

*Все приходить, мужніє й вмирає
Неповторно, без вороття.
Тільки пам'яті смерті немає,
Мов у ній тільки сутність життя.*

Цього року нашому музею виповнюється 60. Кругла дата! Вона невелика для такого закладу як музей. За цей час мінялись назви, мов у калейдоскопі промайнули події, які визначали життя музею. Не існування, а саме життя – яскраве, насичене: наукові відкриття, виставки в Україні і за кордоном, десятки тисяч відвідувачів... Музей став знаним центром з вивчення історії ювелірного мистецтва. І все це завдяки командам співробітників, натхненних мистецькими творами від давнини до сучасності. Найважче було першим. Серед них, тобто, «членів першої команди», була і Олена Василівна Старченко.

Отже, за постановою Ради Міністрів УРСР від 22.11.1963 р. було створено відділ Київського державного історичного музею для зберігання експонатів із дорогоцінних металів. Пізніше відділ став філіалом музею, назва якого від 1965 р. була Державний історичний музей

Фото 1.

Олена Василівна Старченко

УРСР, а з 1991 р. – Національний музей історії України. Новостворену «Золоту комору» – так неофіційно назвали філіал, підкреслюючи, що взірцем для Київського закладу стала Ермітажна «Особая кладовая» – очолила О. Д. Ганіна. Вона до того часу була завідувачкою відділу скіфо-античної археології ДІМ УРСР. Новий музей – історичних коштовностей України – розмістили у будівлі XVIII ст. на території лаври – Державного історико-культурного Києво-Печерського заповідника.

Співробітники нової структури визначили для себе програму: вивчення усіх сторінок історії художньої обробки металу. Побудова експозиції, підготовка методичних матеріалів, зрештою проведення екскурсій – це були задачі

для команди перших співробітників музею. Першим – завжди найважче, але молоді, завзяті вони йшли до ясної мети – створення Музею, який має стати Скарбницею України.

4 січня 1969 р. «золота комора» відкрила двері для жителів Києва і туристів з усього світу. А їх було багато, адже у ті часи людей особливо приваблювало слово «коштовності». За короткий час музей став не менш відомим і бажаним для огляду об'єктом, ніж Києво – Печерський заповідник. Якраз тут в 1969 р., тобто, ще до закінчення вузу, розпочала свій трудовий шлях Олена Василівна Старченко.

Сухі рядки в особовій справі з архіву Національного музею історії України: народження – 3.XI.1946 р., місто Київ; освіта – Київський університет ім. Т. Шевченка 1965–1970 р.; спеціальність – історик, археолог, музеєзнавець.

І от запис про перше місце роботи: науковий співробітник Києво-Печерського державного історико-культурного заповідника (1969 р.). Але через 4 роки (в 1973 р.) в документах з'явився запис про нове місце роботи – Музей історичних коштовностей України. Не дивно, що Олену зрештою дорога привела до музею – зовсім нової «Золотої кладової». Адже вже після першої археологічної експедиції (практика студентів-істориків) в життя Олени увійшла археологія – ця, як писав Арістотель, таємнича «матір історії». Вже працюючи в музеї впродовж 12 років Олена брала участь в археологічних експедиціях.

Новий музей пишався археологічними пам'ятками, які вже надійшли до його фондів, а великий розмах досліджень могильників і поселень на землях України вселяв надію на нові артефакти. Олена з головою поринула у вивчення матеріалів, які передали з Інституту археології, різних музеїв. Вона говорила: «Я люблю працювати з речами.

Фото 2.

Олена Василівна Старченко

Коли до них дбайливо ставишся, вони тобі розкривають свої таємниці».

Але спочатку, після переходу із Печерського заповідника до музею, Олена Василівна працювала в екскурсійному відділі. До речі, вона була прекрасним оповідачем, тому на екскурсіях дорослі і діти слухали її з великою цікавістю.

Переважила любов до археології і тому, через деякий час, О. Старченко перейшла до наукового відділу археології і згодом очолила його. Археологічні матеріали склали значну частину зібрання музею. Насамперед, колекції, які передали з Державного історичного музею, але більшість склали комплекси різноманітних прикрас і окремі витвори, знайдені вже в 70–80 роки минулого століття. В цей час почали діяти різні програми (наприклад, меліорації, великого будівництва, видобутку корисних копалин), виконання яких потребувало, насамперед, археологічних досліджень (Лесков, 2012, с. 8). Інститут археології АН УРСР передавав до музею (звичайно, після складання звітів, які включали опис знахідок, фотографії, рисунки тощо) численні витвори декоративного мистецтва найчастіше із скіфських і сарматських курганів. Крім того, до фондів музею потрапили речі, виконані за часів середньовіччя (раннього і пізнього). У музейників роботи вистачало: різні процедури із заповнення документації, реставрація артефактів, підготовка до експонування тощо.

Фото 3.

Підготовка до авторської екскурсії

вносити нові струмені, щоб показати особливості розвитку ювелірного мистецтва на землях України (хоча прямо про це співробітники музею не заявляли, щоб не звинуватили у «буржуазному націоналізмі»).

З самого початку була затверджена тематико – хронологічна форма експонування артефактів з усіх періодів історії декоративного мистецтва. Але, мабуть, через те, що взірцем для нашого музею була «Особая кладовая» Ермітажа, для експонування вибирали найбільш ефектні витвори, виготовлені із дорогоцінних металів. І хоча серед знахідок з цієї ж пам'ятки інколи були, наприклад, вироби з бронзи або золоті, але не високого мистецького рівня, їх не включали до артефактів, які слід було передати до МКУ. Це призвело до роз'єднання комплексів, що становить певні труднощі при вивченні матеріалів. О. Старченко виступала проти такої практики, але не змогла все це поламати. Доводилось працювати у тих рамках, які були намічені раніше, але

Новому музею дістались старі вітрини: їх надали як тимчасові, списані з Виставки передового досвіду, принагідно слід зауважити вітрини використовували до 2004 р. Так ось, вітрини вимагали від співробітників креативного підходу до розміщення матеріалів. Вітрини не можна перенасичувати експонатами, необхідно створювати композиції, в яких спрямовувати увагу на високохудожні твори тощо. В пригоді стали такі якості Олени Василівни як глибокі знання з археології, історії мистецтва, ерудиція, уважність, прагнення досконалості в усьому. Вислів «Краще – ворог хорошого» – це не для О. Старченко. Тільки якнайкраще!

Музей зростав і заявляв про себе виставками в Україні, а також самостійними зарубіжними. В усіх проектах Олена Василівна брала дієву активну участь. Відбір експонатів для виставок, оформлення документації, написання каталогів.

У сфері інтересів Олени Василівни були не тільки археологія та мистецтвознавство, але й вивчення ювелірних технологій. Пошуки літератури, консультації з реставраторами, ювелірами. Олена швидко осягла «премудрості» ювелірних технік в їхньому історичному розвитку, провадила лекції та семінари зі співробітниками, особливо освітнього відділу (адже вони одержували від екскурсантів різноманітні запитання). Пізніше, вже будучи загальноновизнаним метром у музейній справі Олена Василівна читала лекції для службовців митниці та слухачів Інституту підвищення кваліфікації працівників культури. Це були цікаві виступи, адже, як сказано вище, Олена Василівна вміла розповідати, захоплюючи слухачів фактами, які були ілюстраціями для розкриття теми.

В 1985 р. О. В. Старченко призначили головним зберігачем фондів нашого музею (зауважимо, що Міністерство культури не зразу погодилося на це призначення попри високу кваліфікацію претендентки, адже вона не була членом КПРС). Отже, крім улюбленої роботи з експонатами, Олена одержала велику відповідальність, вирішення організаційних питань, опрацювання фондової документації тощо. І численні довідки, експертизи, комісії...

У багатьох ситуаціях Олені допомагало зберігати рівновагу, спокій вроджене почуття гумору. Як писала Ліна Костенко: «...поки розум од біди не згірк ще, – не будь рабом і смійся як Рабле!».

Олена любила поезію. На пам'ять приходили експедиційні вечори біля вогнища, коли лунали вірші, пісні...

На посаді головного зберігача Олена працювала майже 23 роки (1985–2008), заслужила значний авторитет серед колег – співробітників нашого музею та й інших. Скоро вона стала членом експертно-фондової комісії Міністерства культури та мистецтв України. Олену Василівну залучили до роботи зі складання інструкції з обліку і зберігання експонатів з

дорогоцінних металів та коштовного каміння, оскільки О. Старченко добре орієнтувалась в проблемах, для розв'язання яких і необхідна була інструкція.

А життя музею наповнили наукові конференції, виданнями альбомів, створення екскурсій нового формату, виставки нових надходжень.

Фото 4.

Святкове привітання колег

В 1993 р. ми започаткували проведення наукових конференцій. Наші «Музейні читання» (трохи пізніше конференція отримала назву «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки») об'єднали співробітників музеїв, а також інших наукових інституцій з України та інших країн, з метою обговорення результатів вивчення музейних колекцій, окремих експонатів, а також широке коло питань з історії ювелірного мистецтва.

Олена Василівна була і серед організаторів конференції, і виступала з цікавими доповідями, причому тематика їх інколи була далека від археології, але талант дослідника,

який включає уважність, вміння аналізувати, а також загальна ерудиція Олени Василівни дозволяли їй дослідити пам'ятки українського золотарства, твори західноєвропейських, а також кримськотатарських ювелірів. Доповіді опубліковані у наших збірниках «Музейні читання». Безумовно, статті є особливо важливими для прийдешніх науковців. Вони ж будуть звертатися до матеріалів з історії Скарбниці НМІУ. Одна із статей на цю тему опублікована в збірнику «Сучасний контент. Музейна галузь. Історія, здобутки та перспективи», який вийшов друком Коломиї, в 2016 р. Тут подано документи про створення музею, крім того, засади побудови експозиції, аналіз діяльності як наукового та освітнього центру.

Олена дуже любила наш музей і тому завжди брала участь у всіх заходах: підготовка до театралізованої екскурсії, святкування Нового року чи Дня музеїв – у колі колег вона відчувала, що ми її любимо і вона зігрівала нас своєю любов'ю.

Працю О. В. Старченко оцінило керівництво Національного музею історії України і представило її до нагороди: указом Президента України 18 травня 2005 р. присвоєно почесне звання «Заслужений працівник культури України». І хоча, як сказала Ліна Костенко: *«Митцю не треба нагород – його судьба нагородила»*, ми всі, колеги Олени Василівни щиро раділи, дізнавшись про цю подію.

В 2008 р. Олена Василівна відчула, що треба трохи зменшити темп свого життя і написала заяву про переведення її на посаду старшого наукового співробітника сектору комплектації та зберігання фондів. Але вона так же активно працювала над науковими статтями, консультувала співробітників з різних питань, читала лекції. Ці свої заняття вона продовжила і після звільнення з музею.

Пішла у засвіти Олена Василівна Старченко 6 січня 2023 р.

І хоча доля не дуже щедро відміряла їй років – всього 76, але життя Олени було яскраве, творче, насичене подіями, знайомством з багатьма визначними особистостями, цікавою роботою. Олена була напрочуд багато обдарована. Вона дослідник, художник, дизайнер. Здавалось, що за яку б справу не взялась Олена, їй все вдавалось. Вона все робила натхненно і з великою любов'ю ставилась до людей і до речей.

Майже 50 років О. В. Старченко віддала музеєві. Мінялися його назви, але незаперечним є те, що він став всесвітньо відомим. І велика заслуга у цьому Олени Василівни Старченко.

Джерела і література

Лесков А. М. От редактора // Бидзиля В. И., Полин С. В. Скифский царский курган Гайманова Могила. – Киев, 2012. – С. 7–12.

Старченко О. Під крилами золотого грифона (Музей історичних коштовностей України) // Сучасний контент. Музейна галузь. Історія, здобутки та перспективи. Матеріали Міжнародної наукової конференції з нагоди 90-річчя заснування Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського. – Коломия, 2016. – С. 68–75.

Перелік друкованих праць Олени Василівни Старченко

1984

Музей історичних коштовностей УРСР. Фотоальбом (українською, російською і англійською мовами) / О. Д. Ганіна, О. В. Старченко, Ж. Г. Арустамян, Б. Б. Гарбуз. – Київ: Мистецтво, 1984. – 143 с.; 52 іл.

1993

Чайковський С. М., Старченко О. В. Слово до читачів [з історії створення Музею історичних коштовностей України] // Пам'ятки декоративно-ужиткового мистецтва із колекцій Музею історичних коштовностей України – філіалу Національного музею історії України: Тематичний збірник наукових праць. – Київ, 1993.

1996

Starchenko O. The Tresasure-House of Ukraine // Welcome to Ukraine. – 1996. – No. 3. – P. 22–27, cover photo.

1999

Старченко О. В. З історії створення Музею історичних коштовностей України // Музейні читання. Матеріали наукової конференції, присвяченої 30-річчю з дня відкриття Музею історичних коштовностей України, 16 лютого 1999 р. – Київ, 1999. – С. 7–15.

Старченко О. В. Золота скарбниця України // Золота скарбниця України. Музей історичних коштовностей України. – Київ: Акценти, 1999.

2004

Музей історичних коштовностей України: Альбом / Л. С. Клочко, О. П. Підвисоцька, О. В. Старченко та ін. – Київ: Мистецтво, 2004.

2006

Старченко О. В. Експрес-аналіз художніх предметів із дорогоцінних металів // Музейні читання. Матеріали наукових конференцій Музею історичних коштовностей України 2002–2003 р. – Київ, 2006. – С. 172–177.

Старченко О.В. Нові надходження до Музею історичних коштовностей України // Музейні читання. Матеріали наукової конференції “Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки”, 5–6 грудня, 2005 р. – Київ: Фенікс, 2006. – С. 6–12.

Старченко О. Дарунок музеєві // Пам’ятки України: історія та культура. – 2006. – XXXVIII. Спецвипуск. – 64 с.

Старченко Е. Сокровища скифських курганів // Купола. – Київ, 2006. – Вып. 3. – С. 63–65.

2007

Старченко Е. В. Орнаментальные мотивы на изделиях крымско-татарских мастеров-ювелиров // Музейні читання. Матеріали наукової конференції “Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки”, 11–13 грудня 2006 р. – Київ: Фенікс, 2007. – С. 172–177.

2008

Старченко Е. В., Клочко Л. С. Под сенью золотого грифона (Музей исторических драгоценностей Украины) // Кузык Б. Н., Яковец Ю. В. Цивилизации: теория, история, диалог, будущее. Т. IV: Истоки и вершины восточнославянской цивилизации. – Москва: Институт экономических стратегий, 2008. – С. 268–281.

2011

Старченко О. В. [Текст до розділу] // Національний музей історії України. Альбом. У 2-х томах. – Київ: Мистецтво, 2011. – Том 1. – 320 с.: іл.

Березова С. А., Старченко О. В. Напрестольний хрест з вкладним написом Василя Родзянка (1726 р.) // Музейні читання. Матеріали наукової конференції “Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки”, 15–17 листопада 2010 р. – Київ: Фенікс, 2011. – С. 290–298.

Музей історичних коштовностей України. Вступні статті: С. М. Чайковський, П. О. Римар, Л. В. Строкова, О. В. Старченко. Автори-упорядники каталогів: С. А. Березова, Ю. О. Білан, О. А. Волковинська, Т. А. Вольвах, Л. С. Клочко, О. П. Підвисоцька, Т. Ю. Романовська, О. В. Старченко, В. М. Хардаєв, Т. П. Шаміна. – Київ: Мистецтво, 2011. – 64 с.: іл.

2013

Старченко Е. В. Табакерка 1883 г. из новых поступлений в фонды Музея исторических драгоценностей Украины // Музейні читання. Матеріали наукової конференції “Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки”, 12-14 листопада 2012 р. – Київ: Фенікс, 2013. – С. 327–333.

2014

Березова С. А., Старченко О. В. Французьке срібло в колекції МІКУ // Музейні читання. Матеріали наукової конференції “Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки”, 18–20 листопада 2013 р. – Київ: Фенікс, 2014. – С. 297–310.

2015

Старченко Е. В. Мастер из квартала “Къуюмджы” // Музейні читання. Матеріали наукової конференції “Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки”, 10–12 листопада 2014 р. – Київ: Фенікс, 2015. – С. 318–325.

2016

Старченко О. Під крилами золотого грифона (Музей історичних коштовностей України) // Сучасний контент. Музейна галузь. Історія, здобутки та перспективи. Матеріали Міжнародної наукової конференції з нагоди 90-річчя заснування Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського. – Коломия, 2016. – С. 68–75.

2018

Березова С. А., Старченко О. В. Парадний набір австрійського посуду з колекції МІКУ // Музейні читання. Матеріали наукової конференції “Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки”, 9–11 листопада 2015 р. – Київ: Фенікс, 2018. – С. 186–194.